

Woźniakowski, Bogumił M.

Piśmiennictwo wolnomularskie oraz masonica Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi

Ars Regia 10/17, 240-249

2007 - 2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Bogumił M. Woźniakowski

(Kraków)

**PIŚMIENICTWO WOLNOMULARSKIE
ORAZ MASONICA WOJEWÓDZKIEJ I MIEJSKIEJ
BIBLIOTEKI PUBLICZNEJ
IM. MARSZAŁKA JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO
W ŁODZI**

Wolnomularstwo, zwane również masonerią, jest to międzynarodowy ruch etyczny. Powstał w 1717 roku w Anglii i stosunkowo szybko rozprzestrzenił się po świecie ogarniając wszystkie kontynenty. Leżące u jego podstaw idee, a nade wszystko podstawowa formuła głosząca, iż treścią wolnomularstwa jest praca dla dobra ludzkości poprzez doskonalenie moralne swoich członków oraz podstawowy zręb obrzędowości, są zawsze jednakowe niezależnie od terytorium oddziaływania. Nie istniała i nie istnieje żadna struktura, która obejmowałaby całe wolnomularstwo i nim kierowała. Zarazem jednak – jak to ma miejsce we wszystkich ruchach i organizacjach uniwersalistycznych – ukształtowały się regionalne i lokalne zróżnicowania.

Narodowe odrębności i aspiracje sprawiły, że już od lat 30. XVIII wieku dokonywał się proces podziału organizacyjnego masonerii na całkowicie samodzielne pionierstwa krajowe – z czasem przyjął się na ich określenie termin „obediencje” – z własnymi Wielkimi Łożami bądź Wielkimi Wschodami na czele.

Od schyłku lat 70. XIX wieku świat wolnomularski jest podzielony na dwa podstawowe odłamy. Jeden z nich, pod przewodnictwem ideowym Zjednoczonej Wielkiej Łoży Anglii, opiera się w dużym stopniu na organizacjach krajów anglosaskich, sam określa się jako „wolnomularstwo regularne”. Po zakończeniu II wojny światowej nastąpiło zaostrzenie jego negatywnego stosunku do drugiego wielkiego odłamu, w którym czołową rolę odgrywa Wielki Wschód

Francji. Odłam ten nazywamy „wolnomularstwem nieregularnym” lub „wolnomularstwem liberalnym”.

Jedną z podstawowych różnic między tymi odłamami jest stosunek do „Istoty Wyższej”, odmienny w wolnomularstwie regularnym i nieregularnym. Pierwsze z nich wymaga uznania istnienia „Istoty Wyższej”, określanej mianem „Wielkiego Budowniczego (Architekta) Świata”. Natomiast w wolnomularstwie nieregularnym, kwestię wiary czy niewiary w „Istotę Wyższą” traktuje się jako sprawę wyłącznie osobistą, toteż przy inicjacji adeptci nie są zmuszani, czy też w jakikolwiek inny sposób skłaniani do deklarowania się w tym względzie. Podczas posiedzeń obrzędowych u „regularnych” przed Czcigodnym Łoży leży na ołtarzu „Księga Praw”, którą może być *Biblia, Koran*, czy też inna księga uznawana za świętą przez swoich wyznawców. Wolnomularstwo nieregularne niekiedy określa siebie również mianem „wolnomularstwa agnostycznego”. Dla łatwiejszego rozróżnienia obu tych nurtów, pierwszy nazywamy „anglosaskim”, a drugi „romańskim”.

W Polsce pierwsze organizacje wolnomularskie pojawiły się już w latach 20. XVIII wieku. Pierwszą polską lożą była działająca w roku 1720 loża „Czerwone Bractwo”, następnie w 1729 roku powstała loża „Trzech Braci”. Pomimo rosnącej wrogości Kościoła katolickiego, który w bullach z lat 1738 i 1751 ekskomunikował wolnomularzy, masoneria polska rozwijała się żywiołowo aż do upadku szlacheckiego państwa, a w okresie niewoli dzieliła los całego społeczeństwa. Wolnomularzami byli wybitni Polacy epoki, m.in. twórcy Konstytucji 3 Maja z królem Stanisławem Augustem Poniatowskim i Ignacym Potockim na czele, książę Józef Poniatowski, Józef Wybicki, gen. Jan Henryk Dąbrowski, gen. Józef Zajaczek.

W roku 1821 w Królestwie Polskim loże zostały zlikwidowane dekretem carskim; na skutek tego z terytorium ziem polskich zorganizowane wolnomularstwo zniknęło na prawie 90 lat, a pojawiło się ponownie dopiero około roku 1910. Aktywiści odrodzonej formalnie w 1920 roku Wielkiej Łoży Narodowej „Polacy Zjednoczeni”, w dużym stopniu wywodzili się z kręgów zwolenników Józefa Piłsudskiego. Drogi łóż i piłsudczyków zaczęły się jednak rozchodzić po 1926 roku, lecz dopiero śmierć w 1935 roku samego Piłsudskiego pozbawiła polskie wolnomularstwo swoistego „parasola ochronnego”. Po jego śmierci wolnomularze stawali się częstszym celem napaści już nie tylko ze strony kół nacjonalistycznych oraz klerykalnych, ale również obozu sanacyjnego. W październiku 1938 roku, uprzedzając o miesiąc dekret prezydenta Ignacego Mościckiego o rozwiązaniu zrzeszeń wolnomularskich, Wielka Loża Narodowa podjęła decyzję o samorozwiązaniu i rozwiązaniu, czyli „uśpieniu bezterminowym”, podległych jej placówek.

Po wybuchu II wojny wolnomularze polscy kontynuowali działalność na emigracji, m.in. w utworzonej wiosną 1940 roku w Paryżu loży „Kopernik”, która wyjąwszy okres okupacji niemieckiej, działa do dnia dzisiejszego.

W kraju, w głębokiej konspiracji, dopiero w lutym 1961 roku „obudzona” została Loża Matka Polski „Kopernik”, imienniczka paryskiej. Pracująca w Warszawie loża stała się fundamentem odrodzonej w grudniu 1991 roku Wielkiej Loży Narodowej Polski, reprezentującej nurt anglosaski. Z nim związana jest, w sposób nieformalny, utworzona w 1992 roku Fundacja „Sztuka Królewska w Polsce”, oraz ukazujący się od września tegoż roku periodyk „Ars Regia”. Od kwietnia 1991 roku pracują również loże związane z Wielkim Wschodem Francji, reprezentujące nurt romański. W listopadzie 1997 roku loże te utworzyły własną, niezależną obediencję Wielki Wschód Polski. Z nią, w sposób nieformalny, powiązane jest ukazujące się nieregularnie od lata 1993 roku czasopismo „Wolnomularz Polski”. Również od lipca 1993 roku ujawniły działalność loże mieszane, to jest takie, do których mogą należeć jednocześnie kobiety i mężczyźni, loże te powołały Polską Jurysdykcję Zakonu Mieszanego *Le Droit Humain* („Prawa Człowieka”), a następnie Federację Polską.

Zarówno wolnomularze, jak i ich przeciwnicy, przez te prawie trzy wieki działalności wytworzyli interesujące i bardzo obfite piśmiennictwo, będące istotną częścią ogólnego dorobku piśmiennictwa powszechnego.

Pierwsze, nie tyle profesjonalne bibliografie, ile uproszczone spisy książek o wolnomularstwie rejestrowały pod koniec XVIII wieku około 500 tytułów. Jednak już XIX-wieczna solidna bibliografia Georga Klossa, *Bibliographie der Freimaurer und der mit ihr in Verbindung gesetzten geheimen Gesellschaften*, wydana we Frankfurcie nad Menem w 1844 roku, liczyła już ponad 5300 pozycji; jej reprint wydany został w Gratzu w 1970 roku. Natomiast pomnikowa, czterotomowa bibliografia Augusta Wolfstiega, *Bibliographie der freimaurerischen Literatur*, która wychodziła w Lipsku w latach 1912-1926 zamieściła około 43000 opisów bibliograficznych książek i artykułów (reprograficzne wydanie tej bibliografii ukazało się w 1964 roku).

Do literatury wolnomularskiej zaliczamy konstytucje i statuty, śpiewniki, a także teksty poświęcone rytuałom masonskim. Na specjalną uwagę zasługują te teksty, które wydane zostały specjalnie do użytku na rytualnych zebraniach łóz. Są to, np. komplety rytuałów wszystkich stopni danej Wielkiej Loży.

Odrębną część literatury rytualistycznej stanowią tzw. pisma zdradzieckie, autorstwa byłych masonów, bądź opracowane przez wrogów wolnomularstwa na podstawie informacji uzyskanych od byłych wolnomularzy. Do wczesnych przykładów tego typu literatury należą, m.in. pamflet autorstwa Anglika Sa-

muela Pricharda, *Masonry Dissected* wydany w Londynie w roku 1730, oraz praca, której autorem był Francuz Larudan, *Les frances-maçons ecrases* wydana w Amsterdamie w 1747 roku.

Jednak najobszerniejszą część literatury wolnomularskiej stanowi piśmiennictwo dotyczące historii masonerii.

Pierwszy zarys legendarnej historii bractwa znalazł się już w pracy autorstwa pastora prezbiteriańskiego Jamesa Andersona *The Constitutions of the Free-Masons*, które ukazały się w Londynie w 1723 roku. Statuty te, zwane powszechnie *Konstytucjami Andersona*, były pierwszym dokumentem drukowanym wolnomularstwa spekulatywnego, zawierały jego deklarację ideową i statut organizacyjny. Do dnia dzisiejszego są podstawowym aktem prawnym i ideowym masonerii.

Najwcześniejsze krytyczne opracowania dotyczące dziejów wolnomularstwa pojawiły się w 1. połowie XIX wieku, jak np. praca, której autorem był F. T. B[egue]-Clavel, *Histoire pittoresque de la Franc-Maçonnerie et des sociétés anciennes et modernes*, wydana w Paryżu w 1844 roku.

Wartościowa materiałowo synteza dziejów wolnomularstwa zatytułowana *Geschichte der Freimaurerei*, wyszła spod pióra Niemca Josefa Gabriela Findla w 1861 roku. Do końca XIX wieku miała siedem wydań i przetłumaczona została na siedem języków.

Autorem drugiej obszernej, składającej się z sześciu tomów, syntezy był Anglik Robert F. Gould. Jego praca nosiła tytuł: *The History of Freemasonry, its Antiquities, Symbols, Constitutions, Customs* i ukazała się w Londynie w latach 1886-1887, a jej skrócone wydanie wyszło w 1903 roku.

Na początku XX wieku natomiast, ukazały się prace Wilhelma Begemanna o wolnomularstwie angielskim, *Vorgeschichte und Anfänge der Freimaurerei in England*, wydana w Berlinie w latach 1909-1910, oraz szkockim, *Der Alte und Angenommene Schottische Ritus und Friedrich der Grosse*, wydana również w Berlinie w 1913 roku. Opracowania autorstwa Begemanna są do dnia dzisiejszego fundamentalnymi pracami dokumentującymi tezę o pochodzeniu wolnomularstwa od cechów średniowiecznych budowniczych.

Polskie piśmiennictwo wolnomularskie pojawiło się dosyć późno, bo dopiero w latach 80. XVIII wieku. Do czasu likwidacji masonerii w 1821 roku opublikowano niespełna 200 broszur zawierających mowy, pieśni i statuty wolnomularskie, m.in. projekt ustawy konstytucyjnej z 1820 roku, czy spisy członków niektórych łóż.

Przez wiele dziesięcioleci podstawą wiadomości o wolnomularstwie polskim był artykuł pt. *Polen* w trzecim tomie niemieckiej encyklopedii wolnomularskiej: *Encyklopädie der Freimaurerei*, którą wydano w Lipsku w latach

1822-1828 pod nazwiskiem Carla Lenninga (był to pseudonim księgarza niemieckiego z Paryża – Hessego). Polski oryginał tego artykułu – kronikarza Walentego Wilkoszewskiego, *Rys historyczno-chronologiczny Towarzystwa Wolnego Mularstwa w Polsce* – pozostał w rękopisie do roku 1968, kiedy to Tadeusz Świącicki wydał go w „Oficynie Poetów i Malarzy” w Londynie.

Dopiero w 1889 roku w Krakowie ukazała się praca jezuita ks. Stanisława Załęskiego (1843-1908): *O masonii w Polsce od 1742 do 1822*. Jej drugie, rozszerzone, wydanie wyszło w roku 1908 również w Krakowie. Publikacja ta ma charakter antymasoński, ale jest rzetelna pod względem faktograficznym, zaś w załącznikach zawiera spisy członków łóż polskich i polskie teksty rytuałów.

Pierwszą w XX wieku na ziemiach polskich propagandową broszurą wolnomularską było opracowanie Andrzeja Jana Niemojewskiego (1864-1921): *O masonerii i masonach. Szkic popularny*, wydane w Warszawie w 1906 roku nakładem czasopisma „Myśl Niepodległa”.

Wiele uwagi poświęcili wolnomularstwu polskiemu również historycy, jak np. Władysław Smoleński (1851-1926) w pracy: *Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII* z 1891 roku, czy Szymon Askenazy (1865-1935) w dziełach: *Księżę Józef Poniatowski 1763-1813* z 1904 roku, oraz *Łukasiński*, t. 1-2, z 1908 roku.

Problematyką wolnomularską interesowali się także powieściopisarze. Wśród nich istotną rolę odegrał Stefan Żeromski (1864-1925), a szczególnie jego powieść *Popioły*, która w odcinkach ukazywała się w „Tygodniku Ilustrowanym” w latach 1902-1903, a wydanie książkowe pochodzi z 1904 roku. Również Andrzej Strug, właściwe nazwisko Tadeusz Gałęcki (1871-1937), w swojej twórczości podejmował zagadnienia masońskie, m.in. w *Chimerze* z 1918 roku, jak też w *Wyspie zapomnienia*, która w odcinkach ukazywała się w „Kurierze Polskim” w roku 1921, a jej wydanie książkowe wyszło dopiero w roku 1962. Andrzej Strug był czynnym wolnomularzem, w latach 1920-1929 stał na czele polskiego wolnomularstwa regularnego. Także Marii Dąbrowskiej (1889-1965) te zagadnienia nie były obce. W jej przypadku obcowanie z ideami wolnomularskimi sprowadzało się do życia wśród masonów. Zarówno bowiem jej pierwszy mąż Marian Dąbrowski (1882-1925), jak i szwagier Józef Dąbrowski, pseudonim literacki Grabiec (1876-1926), a przede wszystkim Stanisław Stempowski (1870-1952), od roku 1927 towarzysz życia pisarki, oraz jego syn Jerzy Stempowski, pseudonim literacki Paweł Hostowiec (1893-1969) – byli czynnymi masonami. Stanisław Stempowski pełnił ważne funkcje wolnomularskie, piastował m.in. godność Wielkiego Sekretarza, jak i Wielkiego Mistrza Wielkiej Łoży Narodowej Polski. Wiele informacji o wolnomularzach okresu II Rzeczypospolitej zawarła pisarka w swoich *Dziennikach*,

których pierwszy wybór (ocenzurowany, 5 tomów) w opracowaniu Tadeusza Drewnowskiego ukazał się w 1988 roku, a wybór drugi (2 serie, w 7 tomach) w latach 1996-1999¹.

Jednak opracowania historyczne o niekwestionowanej wartości pojawiły się dopiero w okresie międzywojennym, zaś najwybitniejszym reprezentantem tego rodzaju twórczości, utrzymanej na wysokim poziomie, był znawca problematyki – Stanisław Małachowski-Łempicki (1884-1959) – sędzia Sądu Okręgowego, następnie notariusz, historyk i religioznawca, wolnomularz, autor kilkudziesięciu artykułów i kilku książek dotyczących dziejów masonerii, m.in. pomnikowego opracowania: *Wykaz polskich łóż wolnomularskich oraz ich członków w latach 1738-1821*, które ukazało się w Krakowie w 1929 roku nakładem Polskiej Akademii Umiejętności.

Od 1805 roku ukazywały się również encyklopedie i słowniki wolnomularskie. Najwięcej tego typu wydawnictw wyszło w Niemczech. Należy do tej grupy, m.in. wspomniana już wyżej encyklopedia Lenninga, czy też *Internationale Freimaurer-Lexikon* autorstwa Eugena Lenhoffa i Oskara Posnera, wydany w Zurychu w roku 1932. Jego reprint ukazał się kilkakrotnie po II wojnie światowej. Bardzo ciekawym wydawnictwem polskim tego rodzaju jest *Wolnomularstwo w świetle encyklopedyj* z 1934 roku (reprint z 1989 r.). Zawiera m.in. tłumaczenie hasła *Polen* zaczerpnięte z leksykonu Lenhoffa. Był to pierwszy w dwudziestoleciu międzywojennym, jednoznacznie propagandowy, ogólnie dostępny druk wolnomularski.

Równie obszerna jest publicystyka antymasońska, do której zaliczamy wymienione wcześniej „pisma zdradzieckie” oraz wielką liczbę książek i broszur jawnie antymasońskich, które ukazywały się głównie we Francji i Niemczech. Klasycznym przykładem podobnej literatury jest twórczość Leo Taxila (właśc. nazwisko Gabriel-Antoine Jogand-Page). W latach 1885-1894 opublikował kilka książek, w których kreślił fantastyczny i zmyślony obraz obejmującej cały świat hierarchii lożowej, niemoralnych misterii oraz kultu szatana. W okresie późniejszym kontynuatorami takiego postrzegania wolnomularstwa byli, m.in.: Arnaud de Lassus, Jean Marques-Riviere, James D. Shaw, Tom Chale McKenney, Jose Maria Caro Rodriquez, John J. Robinson.

Odrębną grupę wydawnictw stanowiły prace hitlerowskich propagandystów i pseudouczonech. Ich autorzy nie tylko zwalczali wszelkie treści związane z szeroko pojmowaną ideologią masońską, ale – co miało szczególnie drastyczną wymowę – obarczali jednocześnie masonerię oraz Żydów za wszelkie niepowodzenia i klęski narodu niemieckiego. Istniały zresztą różne szczeble tej propagandy. Powstawały prace pozornie obiektywne, spokojne w tonie, ale umiejętnie sugerujące podstawowe tezy propagandy o wszechwinie Żydów

i wolnomularzy, jak np. opracowanie gen. Ericha Ludendorfa, pt. *Vernichtung der Freimaurerei*, wydane w 1927 roku w Monachium, wielokrotnie później wznawiane. Pisano też i wydawano dla żołnierzy frontowych propagandowe, bezwartościowe broszurki, utrzymane na niskim poziomie.

W Polsce na przełomie XVIII/XIX wieku czołowym reprezentantem publicystyki antymasońskiej był członek zakonu ojców reformatów, Karol Surowiecki (1754-1824). Pierwsze prace wydał jeszcze w czasach stanisławowskich. Na początku XIX wieku spolszczył rozprawę zacieklego wroga masonerii, francuskiego księdza Augustyna Barruela, *Święte tajemnice Massonii sprofanowane*. Opublikował ją w 1805 roku w Warszawie, lecz dla ominięcia kłopotów cenzorskich podał jako miejsce wydania Lwów. Następcami Surowieckiego byli głównie: Józef Sebastian Pelczar, Feliksa Eger, Mieczysław Skrudlik, zaś w ostatnim okresie Henryk Czepułkowski, Stanisław Krajski, Andrzej Zwoliński.

Badania prowadzone obecnie przez historyków, socjologów oraz psychologów społecznych koncentrują się w znacznej mierze wokół problemów rozwoju społeczeństw, także rozwoju idei społecznych. W polu powyższych zainteresowań znalazła się również problematyka wolnomularska. Takie nachylenie badawcze jest uzasadnione i zrozumiałe, bowiem wolnomularstwo, podobnie jak i sami wolnomularze, odegrało znaczącą rolę w wielu obszarach życia społecznego XVIII, XIX, także XX wieku. Owocem badań naukowych z tego zakresu jest duża liczba publikacji, niestety niezbyt licznie reprezentowanych w polskich bibliotekach².

Obecnie niekwestionowanym najwybitniejszym polskim znawcą wolnomularstwa jest Ludwik Hass. Wartościowe opracowania wyszły także spod pióra historyków, jak Tadeusza Cegielskiego, Przemysława Waingertnera, Jerzego Wojtowicza, znawczyni poezji masońskiej – Elżbiety Wichrowskiej, kustosa zbiorów masońskich biblioteki uniwersyteckiej w Poznaniu – Andrzeja Karpowicza, filozofa Andrzeja Nowickiego, zmarłego kilka lat temu literata Jerzego Siewierskiego oraz lekarza psychiatry Tadeusza Nasierowskiego. Wśród wymienionych jedynie Andrzej Karpowicz oraz Elżbieta Wichrowska podejmują zagadnienia związane z problematyką książki masońskiej³. Rozproszone informacje o tej tematyce można również odnaleźć w pracach Ludwika Hassa.

Jak na razie, jedynie Biblioteka Śląska w Katowicach oraz Biblioteka Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu opublikowały katalogi swoich druków masońskich (D. Musioł, E. Tyrna Danielczyk, *Masonica w zbiorach Biblioteki Śląskiej. Katalog*, Katowice 1998; A. Karpowicz, *Katalog druków współczesnych w zbiorach masońskich Biblioteki w Poznaniu*, Poznań 2000⁴).

Przez pewien okres dostępna była również strona internetowa Wydawnictwa Wspierania Procesu Edukacji, pn. *Polskojęzyczna literatura wolnomularska*, która udostępniała współczesnemu czytelnikowi książki o masonerii – przede wszystkim opracowania sprzed 1938 roku, dziś trudno dostępne i mało znane, a także nowości uznanych polskich i obcych autorów. Pozycje ukazywały się w nakładach 100-200 egzemplarzy i były dostępne wyłącznie w sprzedaży internetowej.

Jeden z największych w Europie, a największy w Polsce, zbiór literatury wolnomularskiej posiada Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu. Zbiór ten pochodzi z dawnych bibliotek łódzkiej wolnomularskiej ze Śląska oraz Pomorza i stanowi wydzieloną część księgozbioru z własnym katalogiem i inwentarzem. Przechowywany jest głównie w filii biblioteki – w XVIII-wiecznym pałacu w Ciężeniu nad Wartą, w woj. wielkopolskim (pow. słupecki, gm. Łądek). Zasób liczy przeszło 80 000 tomów.

Masonica w zbiorach Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi w porównaniu z zasobem poznańskim są o wiele skromniejsze, liczą bowiem jedynie 135 tytułów w 202 woluminach, z czego 94 tytuły (135 wol.) w języku polskim, a 41 (47 wol.) to pozycje w innych językach. Wśród nich najwięcej, bo 28 tytułów (33 wol.) to pozycje w języku niemieckim, 12 (13 wol.) – francuskim oraz 1 – włoskim. Biblioteka posiada 15 druków XIX-wiecznych, z czego 6 polskich, 6 w języku niemieckim i 3 w języku francuskim. W jej zasobach znajduje się także 17 pozycji wydanych na początku XX wieku, do roku 1918, ściślej – 10 opracowań polskich, 4 – niemieckie i 3 – francuskie. Sześć pozycji w całym zbiorze nie ma podanych dat wydania (2 po polsku, 2 po niemiecku, 1 po francusku i 1 po włosku). Zbiór ten w całości opracowany, nie został wydzielony i niestety nie posiada własnego katalogu oraz inwentarza. Stanowi integralną część księgozbioru zasadniczego.

W większości pozycje te zostały nabyte drogą zakupu w antykwariatach, a publikacje nowsze, w księgarniach i hurtowniach książek. Kilka z nich posiada znaki własnościowe miejskiej księżnicy łódzkiej z okresu międzywojennego, jak też kilka znaków miejskiej niemieckiej biblioteki w Łodzi z czasów okupacji hitlerowskiej (*Städtische Volksbucherei zu Litzmannstadt*).

Choć jest to zbiór niewielki, w jego skład wchodzi kilka pozycji bardzo interesujących zarówno dla dziejopisarza wolnomularstwa, jak i historyka książki. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje omówiona już praca Augustyna Barruela z 1805 roku (sygn. 2256) – najstarszy druk poświęcony masonerii, będący w posiadaniu Biblioteki. Warto również wymienić najstarszy druk obcojęzyczny, będący jej własnością, mianowicie wydane około 1840 ro-

ku w Paryżu dziełko anonimowego autora, *La Loge Chapitrale et Areopagiste des Trinosaphes* (sygn. 259005). Znajduje się tu również najstarsze obcojęzyczne opracowanie o dziejach polskiej masonerii, pt. *Geschichte der Freimaurerei in Polen* (sygn. 162800), autorstwa Salomona Goldbauma, lwowskiego pisarza i kupca żyjącego w latach 1836-1910, wydane w Budapeszcie w 1898 roku. Warto wymienić też: dwa wydania dzieła księdza Stanisława Załęskiego (wyd. z 1889 r. – sygn. 25901; wyd. z 1908 r. – sygn. 68049), opracowanie Andrzeja Niemojewskiego (2 egz. – sygn. 1022 i sygn. 258998) i klasyczne już dziś tytuły: Josefa Gabriela Findla, *Geschichte der Freimaurerei*, wydanie lipskie z 1870 roku (sygn. 258992) i Eugena Lenhoffa, *Die Friemaurer*, Zurich 1932 (sygn. 258957), oraz wspomniane już antymasońskie opracowanie autorstwa Ericha Ludendorfa (sygn. 97476).

Na szczególną uwagę zasługują cztery publikacje książkowe, które w okresie międzywojennym wydane zostały w drukarni Jan Cotty w Warszawie⁵. Od roku 1919 jej współwłaścicielem i kierownikiem był Karol Szejnbok, czynny wolnomularz. Wspomniane pozycje to, w kolejności wydań: *Konstytucja Wielkiej Loży Narodowej „Polacy Zjednoczeni”* z 1928 roku (sygn. 52446), egzemplarz o tyle cenny, gdyż posiada oryginalne podpisy za zgodność Stanisława Stempowskiego – Wielkiego Mistrza Wielkiej Loży oraz Zygmunta Dworzańczyka – jej Wielkiego Sekretarza; Karola Seriniego, *Symbol w Wolnomularstwie* z 1933 roku (2 egz., sygn. 23565 i sygn. 259050), jedyna w XX wieku polska teoretyczna publikacja z tej dziedziny; *Wolnomularstwo w świetle encyklopedyj. Wypisy* z 1934 roku (2 egz., sygn. 22975 i sygn. 259051), a także *Raport Rady Związku Szwajcarskiego dla Zgromadzenia Związkowego o żądaniu ludu zakazaniu wolnomularstwa i podobnych stowarzyszeń w świetle raportu rządu szwajcarskiego* z 1937 roku (sygn. 117551).

Wojewódzka i Miejska Biblioteka im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi posiada również trzy zeszyty czasopisma „Ars Regia” (sygn. 8478 A). Są to nr 1 z 1992 roku oraz nr 2 (3) i nr 3-4 (4-5) z 1993 roku. Jest to, jak już wspomniano, obecnie jedyny w Polsce fachowy periodyk poświęcony myśli i historii wolnomularstwa.

Mimo, iż zbiór masoników w Bibliotece Piłsudskiego jest niewielki, jednak zasługuje na uwagę ze względu na posiadane, a omówione wyżej ciekawsze opracowania, jak też pozycje nowsze i współczesne, które w miarę możliwości są na bieżąco uzupełniane, tak aby zaspokoić potrzeby osób zarówno profesjonalnie, jak i po amatorsku zajmujących się wolnomularstwem.

Przypisy redakcji

- ¹ Zob. T. Nasierowski, *Żeromski, Strug, Dąbrowska a psychiatrzy wolnomularze*, Warszawa 1997.
- ² Polskie omówienie współczesnej literatury naukowej zamieścił w swojej pracy J. Wojtowicz, *Masoneria – wielka niewiadoma?*, Toruń 1992, s. 115-121.
- ³ Zob. A. Karpowicz, *Książka wolnomularska XVIII i XIX w. Katalog wystawy*, Poznań 1996; i d e m, *Zbiory masońskie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu*, „Ars Regia” 1992, nr 1, s. 148-156; i d e m, *Polonica w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu*, „Ars Regia” 1993, nr 2 (3), s. 139-141; E. Wichrowska, *Polska poezja wolnomularska w XVIII i na początku XIX wieku*, „Ars Regia” 1992, nr 1, s. 48-68; e a d e m, *Antologia poezji masońskiej*, Warszawa 1996, s. 5-28. Dyskusja redakcyjna na temat tej antologii w opr. K. Skwierczyńskiego – zob. „Ars Regia” 1995-1996, nr 1-2 (9-10), s. 153-163.
- ⁴ Zob. nowszy katalog: A. Karpowicz, *Biuletyn nabytków. Współczesne druki wolnomularskie i wolnomularstwa dotyczące, opracowane w latach 2000-2001*, Poznań 2002.
- ⁵ Więcej o drukarni, zob.: *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971, szp. 426-427; *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 133.